

комплексу педагогічних здібностей сучасного соціального педагога й потребує подальшого теоретичного та практичного вирішення.

Література

1. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність / Зязюн І. А. – К., 1997. – 243с.
2. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода / Ішмуратов А. Т. – К., 1996. – 223 с.
3. Карнеги Д. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. Как перестать беспокоиться и начать жить / Карнеги Д. – М., 1990. – С. 534.
4. Кан-Калік В. А. Вчителю про педагогічне спілкування / Кан-Калік В. А. – К., 1980. – С. 101–109.
5. Кан-Калік В. А. Основы профессионально-педагогического общения / Кан-Калік В. А. – Грозный, 1979. – С. 61.
6. Котигоренко В. Сучасні теорії конфлікту / В. Котигоренко // Людина і політика. 2002. – № 3. – 2002. – С. 82–87.
7. Леви В. Л. Искусство быть собой / Леви В. Л. – М., 1977. – С. 127–130, 161–165.
8. Леви В. Л. Искусство быть другим / Леви В. Л. – М., 1986. – С. 83–93.
9. Ханин Ю. Л. К вопросу об оценке коммуникативности личности / Ю. Л. Ханин // Общение как предмет теоретического и прикладного исследования. – Л., 1972. – С. 172.
10. Юсупов И. М. Психология взаимопонимания / Юсупов И. М. – Казань, 1991. – 215 с.

Статтю подано до редколегії
11.11.2009 р.

УДК 378.147:371.1:8

Г. А. Каптур – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки

Професійна лінгводидактична підготовка вчителя початкових класів

Роботу виконано на кафедрі філології та методики початкової освіти ВНУ ім. Лесі Українки

У статті розкрито сутність лінгводидактичної підготовки вчителя початкових класів. Висвітлено досвід використання синтаксичного матеріалу як складової частини формування лінгвістичної компетентності на заняттях із сучасної української мови.

Ключові слова: лінгводидактична підготовка, лінгвістична компетентність, текст, синтаксис, складне речення.

Каптур Г. А. Профессиональная лингводидактическая подготовка учителя начальных классов.

В статье раскрывается сущность лингводидактической подготовки учителя начальных классов. Описывается опыт использования синтаксического материала как составляющей лингвистической компетентности на занятиях по современному украинскому языку.

Ключевые слова: лингводидактическая подготовка, лингвистическая компетентность, текст, синтаксис, сложное предложение.

Kaptur G. A. Professional Lingvodidactic Preparation the Teacher of Primary School. The article is devoted to the professional lingvodidactic preparation the teacher of primary school. The syntactical material is used as the component of the formation the linguistic competence at the lessons of Ukrainian language.

Key words: lingvodidactic preparation, linguistic competence, text, syntax, the compound sentence.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мовна стратегія в освіті передбачає вільне володіння державною, рідною та кількома іноземними мовами й реалізується комплексним і послідовним упровадженням науково-методичних заходів [5, 2]. “Державний стандарт початкової загальної освіти” визначив, що основною змістовною лінією мовної освіти в початковій ланці загально-

освітньої школи є комунікативна, яка передбачає формування та розвиток умінь слухати, говорити, читати й писати [4, 29].

У професійному становленні вчителів початкових класів лінгводидактична підготовка стає все більш пріоритетною, оскільки в сучасних умовах цикл гуманітарних предметів постійно розширюється. Виховувати, розвивати, формувати школяра як людину, індивідуальність, особистість, навчити його продуктивно мислити не можна без оволодіння рідною мовою як засобом спілкування [3].

Однією з важливих умов успішного навчання мови є практичне оволодіння нею задля якісної підготовки майбутніх учителів до практичної роботи. Особливе місце в розв'язанні цього завдання належить роботі з формування лінгвістичної компетентності. Згідно з Освітньо-професійною програмою (ОПП) вищої освіти й Освітньо-кваліфікаційною характеристикою (ОКХ) майбутнього спеціаліста початкової школи, критеріями формування лінгвістичної компетентності є теоретичні знання рідної мови, дитячої літератури, інших мов, практичні вміння (гностичні, проектувальні, конструктивні, організаторські, комунікативні) та навички застосування одержаних знань і вмінь як складової частини культури мовної особистості сучасного вчителя [7; 11].

Саме тому актуальним для формування лінгвістичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів є: 1) сприяння посиленню інтересу до вивчення української мови; 2) залежність форми навчання, видів його контролю від змісту навчального матеріалу (зокрема теми синтаксису української мови); 3) перевага таких методів особистісно орієнтованого навчання, які активізують розвиток розумової та розмірковувальної діяльності студентів, їхню самодіяльність, роботу всієї академічної групи загалом, гарантують свідоме, систематичне сприйняття й міцне засвоєння знань; 4) ефективне поєднання методів навчання у викладанні мовних дисциплін, забезпечення єдності формальних і матеріальних моментів, тобто відповідність змісту навчального матеріалу та форм його викладу; 5) постійна, планомірна робота над підвищенням мовної та мовленнєвої культури студентів, їхньої орфографічної та пунктуаційної грамотності; 7) упровадження інноваційних технологій, індивідуально орієнтованих інтегративних методик, спрямованих на досягнення кінцевого результату – підвищення рівня знань як основної умови набуття лінгвістичної компетентності.

Таким чином, виникає потреба в аналізі педагогічної технології формування лінгводидактичної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті – розкриття специфіки лінгвістичної компетентності у вищій школі, висвітлення особливостей її впровадження на заняттях із сучасної української мови.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Проблема формування лінгвістичної компетентності студентів вищих навчальних закладів України не нова, але багатоаспектна, і тому в лінгвістичній літературі їй присвячено чимало досліджень: психологічна теорія зв'язку мови та мислення, мови й пізнання, мови та мовлення (Ш. О. Амонашвілі, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, О. М. Леонтьєв, І. І. Огієнко, О. О. Потебня, С. Л. Рубінштейн); наукові праці з проблем лінгвістичного аналізу тексту (М. М. Бахтін, Л. А. Булаховський, В. В. Виноградов, Д. М. Овсянко-Куликівський) роботи мовознавців, лінгводидактів, методистів із питань формування лінгвістичної та комунікативної компетентності (А. О. Білецький, І. Р. Вихованець, С. Я. Єрмоленко, Г. В. Онкович, В. М. Русанівський) [5; 10].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. “Компетентність – це досвідченість у певній галузі, якомусь питанні; повноважність, повноправність у розв'язанні якоїсь справи; поінформованість, обізнаність, авторитетність; коло повноважень (прав і обов'язків) певного органу чи посадової особи, установлених статутом (або іншими положеннями) даної установи, закладу” [9, 18], то лінгвістична компетентність, на нашу думку, – це сформоване, виховане мовне чуття, обізнаність студентів вищої педагогічної школи зі специфікою змісту, методів, засобів навчання певної мови залежно від мети і завдань, характеру матеріалу, який вивчається, тощо. Ми, як і В. Адольф, вважаємо, що компетенція – категорія педагогічна [1, 72], і викладачеві ВНЗ у процесі професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема й початкової школи, слід постійно працювати над формуванням у них такої суми знань, що дасть змогу вільно володіти матеріалом, який вони викладатимуть [10].

Оптимального результату навчання та виховання мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи можна досягти, використовуючи інноваційні технології, індивідуальні авторські методики, нестандартні, нетрадиційні методи теоретичної та практичної роботи, що сприяє активі-

зації та розвитку розумової діяльності студентів і впливає на процес міцного засвоєння знань як складової частини формування лінгвістичної компетентності. Такий розділ граматики, як синтаксис, є особливим засобом впливу на формування лінгвістичної компетентності студентів педагогічного ВНЗ, оскільки використання синтаксичного матеріалу: а) ґрунтується на його пізнавальній, комунікативній та естетичній функціях; б) передбачає здійснення міжпредметних зв'язків, інтегруючи предметне навчання; в) програмує студентів на виявлення відповідної інтелектуальної ініціативи та творчості; г) активізує процес мислення й мовлення; г) дає змогу побачити творче обличчя майстра слова [10].

Художній текст розвиває художнє мислення, художнє мовлення, емоційність, творчу фантазію, уяву, є животворним джерелом естетичного виховання. Використання вмінь і навичок його синтаксичного аналізу синтезує теоретичні знання, сприяє розвитку наукового мислення та пізнання майбутнього спеціаліста початкової школи, формує лінгвістичну компетентність. Саме аналіз синтаксичної майстерності автора розкриває безмежність власного усвідомлення своєї особистої причетності до пізнання сутності мови. Звісно ж, вища педагогічна школа не повинна готувати майбутніх письменників, але "техніка побудови" літературної мови та її вираження в педагогічному мовленні є основним у роботі вчителя, оскільки його свідомо лінгвістична компетентність повинна ґрунтуватися на знаннях та вмінні застосовувати їх на практиці [2].

За твердженням З. Фрейда, будь-яке знання відбувається через зовнішнє сприйняття, і все наше знання постійно пов'язане зі свідомістю [12, 429]. Ураховуючи виняткову важливість думки видатного вченого, слід підкреслити, що, програмуючи майбутнього педагога на свідоме пізнання особливостей мовностилістичного аналізу авторського синтаксису, ми тим самим програмуємо його на розвиток його власної лінгвістичної свідомості, яка, безумовно, не може формуватися сама по собі. Слід постійно створювати сприятливі умови для її розвитку. Отже, текст "інформуючи, навчає, орієнтує, формує уяву та образи, виробляє цінності й установки, програмує стратегію діяльності, закріплює навички поведінки" [6, 200]. Тому вдумливе спостереження за своєрідністю його синтаксичного забарвлення, на нашу думку, завжди є проявом особистого інтелекту майбутнього вчителя, самостійності його педагогічного мислення, підтвердженням його професійного статусу.

Студентам можна запропонувати такі індивідуально орієнтовані творчі завдання: за темою "Складне речення як синтаксична одиниця":

1) віднайти в тексті складне речення (СР); визначити кількість предикативних одиниць, тип за засобами зв'язку: складносурядне (ССР), складнопідрядне (СПР), безсполучникове (БСР), складні синтаксичні конструкції (ССК) із різними видами зв'язку; визначити, які речення найчастіше використовує автор;

2) виділити в тексті структурні типи ССР (відкриті, закриті структури); з'ясувати, які семантичні відтінки виражають сполучники між частинами ССР; визначити, які граматичні засоби використовує автор; пояснити пунктуацію в реченнях;

3) схарактеризувати інтонацію ССР, визначити її типи; простежити синоніміку відтінків значень між частинами ССР; скласти схеми ССР;

4) зробити повний синтаксичний розбір ССР; проаналізувати, які конструкції СР використовує автор для опису пейзажу, настроїв героїв, характеристики їхнього мовлення;

5) визначити, у яких випадках сполучники сурядності та підрядності автори використовують у простих реченнях, а в яких – між частинами ССР і СПР; проаналізувати функції сполучних слів у СПР;

6) визначити структурні типи СПР (розчленовані, нерозчленовані структури), а також контактну рамку та граматичні засоби зв'язку між частинами СПР; схарактеризувати структури, які переважають у тексті;

7) визначити структуру та семантику багаточленних СПР; скласти схеми СПР; описати означені одиниці за схемою; пояснити пунктуацію;

8) визначити характер сполучника у СПР; тип підрядних частин і вид підрядного зв'язку між частинами;

9) розподілити СР за типами основного зв'язку між їхніми частинами (ССР, СПР, БСР), компоненти яких мають підрядні речення; з'ясувати, чи використовує автор такі конструкції та з якою метою;

10) віднайти БСР у тексті; визначити, які з них синонімічні ССР, які – СПР, які є власне БСР; проаналізувати семантику частин таких речень й авторську специфіку граматичних засобів її вираження;

11) схарактеризувати інтонацію БСР у тексті; визначити, як інтонація у БСР впливає на мовний малюнок тексту взагалі; у яких випадках автор найчастіше використовує конструкції БСР (у мовленні персонажів, описові речення тощо);

12) пояснити граматичну залежність пунктуації тексту від особливостей інтонаційних типів БСР; скласти графічні схеми речень;

13) визначити, чи використовує автор конструкції періоду; схарактеризувати типи СР у періоді, семантику та структуру частин СР, граматичні засоби вираження; установити, як конструкції періоду впливають на мовний малюнок тексту;

14) визначити в текстах складне синтаксичне ціле; з'ясувати, чи використовує автор такі конструкції, з якою метою; аргументувати, яке семантичне та структурне навантаження мають такі конструкції;

15) установити мікротему тексту, основну ідею; якими граматичними засобами користується автор для вираження свого ставлення до подій у тексті; з'ясувати, які типи текстів (описи, роздуми, розповіді) використовує автор найчастіше;

16) визначити в текстах конструкції з прямою та непрямою мовою; замінити, де це можна зробити, речення з прямою мовою реченнями із непрямою мовою та навпаки; схарактеризувати їх; з'ясувати, як впливають конструкції з прямою мовою на загальну мовну канву тексту; із якою метою автор використовує такі конструкції;

17) визначити, які конструкції прямої мови використовує автор для характеристики мовлення персонажів твору; які структурно-семантичні типи речень переважають у діалогах тексту;

18) проаналізувати, як конструкції речень з прямою та непрямою мовою взаємодіють й узгоджуються у загальному контексті твору; як характеризують вони мовлення персонажів; як передаються думки автора твору.

Майбутні вчителі мають усвідомити, що лінгвістична інформація про закони сучасної української мови використовується в методиці викладання української мови як основоположна. Лінгвістичні теорії – фундамент для створюваних методичних систем. Отже, якщо на певному етапі розвитку науки змінюються вихідні лінгвістичні платформи, то перебудовується вся методична система. Причому досягнення в лінгвістиці впливають не тільки на зміст навчання мови, а й на організацію навчання (прийоми роботи, види вправ, дидактичний матеріал тощо). Так, розвиток у мовознавстві таких напрямів, як теорія тексту (текстологія), функціональна стилістика, культура мови й мовлення, поява нової галузі знань – психолінгвістики – стали поштовхом для оновлення традиційної методичної системи навчання української мови у вищій школі.

Серед пріоритетних напрямів реформування вищої школи важливе місце посідають питання оновлення змісту методико-філологічної освіти, упровадження ефективних педагогічних технологій, створення нової системи методичного й інформаційного забезпечення навчального процесу. Особливого значення для підвищення наукового рівня методичної підготовки майбутнього вчителя до викладання рідної мови в початковій школі набуває розвиток та поглиблення теорії лінгводидактичних знань. Високий рівень володіння лінгводидактичною теорією сприяє усвідомленню перспективних тенденцій та завдань шкільного курсу рідної мови й методичної науки загалом; допомагає орієнтуватись у нових концепціях, теоріях, ідеях, технологіях; озброює вчителя системою методів педагогічного дослідження; забезпечує добір ефективних методів, прийомів і форм організації процесу мовної освіти школярів; дає змогу моделювати методичні ситуації та аналізувати шляхи виходу з них.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Запропонований у статті підхід до вирішення проблеми моделювання організації процесу професійно-методичної підготовки майбутніх учителів до викладання рідної мови в початковій школі потребує серйозної експериментальної роботи задля забезпечення його відповідності положенням Болонської конвенції [8]. Сьогодні можна стверджувати, що ефективність такої підготовки певною мірою залежить від рівня: а) сформованості в студентів мотиваційно-ціннісної сфери (ставлення до педагогічної професії, переконаність у значущості ґрунтовних лінгводидактичних знань вчителя для успішного формування молодшого школяра

як мовної особистості); б) розробленості змісту курсу “Методика викладання рідної мови в початковій школі” (відбір лінгводидактичних понять і відомостей, їх сучасне наукове трактування, чіткість структури курсу); в) організації операційно-діяльнісного компонента (застосування активних методів навчально-пізнавальної діяльності, методів науково-педагогічного дослідження, розробка системи спеціальних методичних умінь, необхідних майбутньому вчителю на етапі оволодіння лінгводидактичними знаннями, створення методичного забезпечення практично-лабораторних занять із курсу).

Подальшого аналізу потребує питання визначення та впровадження інноваційних форм професійно-методичної підготовки й засобів активізації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів як важливого принципу реалізації положень Болонського процесу.

Література

1. Адольф В. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя / В. Адольф // Педагогика. – 1998. – № 1. – С. 72–75.
2. Бондар В. І. Дидактика : ефективні технології навчання студентів / В. І. Бондар. – К. : НПУ, 1996. – 67с.
3. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм : історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія / Н. В. Гузій. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти // Почат. шк. – 2001. – № 1. – С. 28–43.
5. Дороз В. Актуальні напрямки світового мовознавства з огляду на сучасний парадигмальний простір гуманітарного значення, їх роль і значення для крос-культурного навчання учнів-білінгвів української мови / В. Дороз // Укр. мова і л-ра в шк. – 2009. – № 6. – С. 2–5.
6. Дридзе Т. М. Язык и социальная психология : учеб. пособ. для ф-тов. журналистики и филолог. фак. ун-тов / Т. М. Дридзе ; под ред. А. А. Леонтьева. – М. : Высш. шк., 1980. – 224 с.
7. Закон України “Про вищу освіту” // Освіта. – 2002. – № 12–13. – С. 5–12.
8. Колот А. Реалізація принципів Болонської декларації при підготовці фахівців економічного профілю / А. Колот. – Вища шк. – 2004. – № 2–3. – С. 13–17.
9. Максименко В. Педагогічний словник / В. Максименко. – К. : Шкіл. світ, 2001. – 39 с.
10. Мамчич О. Б. Лінгвістична компетентність як передумова розвитку особистості майбутнього вчителя / О. Б. Мамчич // Проблемы преподавания и изучения русского языка в школе и вузе на современном этапе. – Нежин : [б. и.], 2001. – С. 45–49.
11. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко ; за заг. ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003. – 267с.
12. Фрейд З. Психология бессознательного : сб. произведений / З. Фрейд ; сост., науч. ред, авт. вступ. ст. М. Г. Ярошевский. – М. : Просвещение, 1990. – 448 с.

Статтю подано до редколегії
11.11.2009 р.